

Evanjelický cintorín Brána pokoja na Zvonovom vršku

Ako je zrejmé z historických súvislostí (protireformácia), môžeme vysloviť domnienku, že otvorením cintorínov na Zvonovom vršku sa od začiatku vyvíjali katolícky a evanjelický cintorín paralelne vedľa seba. Predpoklad dáva i konfigurácia terénu a hlboký kaňon, ktorý ich rozdeľuje. Kým do katolíckeho sa vstupuje už z prudko stúpajúcej komunikácie, evanjelický cintorín je oddelený prudkým zrazom. Vstup do cintorína je až na samom temene kopca, kde je orientovaná i jediná brána nesúca názov „Brána pokoja“. V hornej časti pri zvonici má len malú hospodársku bránku vedúcu do voľnej krajiny. Tento cintorín je orientovaný z juhu na sever, ku ktorému pozvoľna stúpa. Na najvyššej úrovni cintorína je osadená zvonička, ktorá na rozdiel od slohovej katolíckej, je jednoduchou drevenou ľudovou účelovou stavbou na zavesenie zvonov a ich ochranu.

Evanjelický cintorín je typický príklad prírodného cintorína, napriek tomu, že hroby sú radené v približných radoch v súlade s vrstvením a morfológiou terénu. Vyskytuje sa tu veľký počet hrobových miest bez identifikácie, vnímaných iba vo vyvýšenom teréne. Zachovalé typy náhrobníkov sú v prevažnej miere archetypálnej typológie, prevýšené stély, obelisky, pylóny, s dátumami a často i s náhrobnou poéziou. Popri slovenskom jazyku je tu väčšinou biblická čeština, nemčina i maďarčina. Tento bol z cintorínov najviac zarastený náletovou zeleňou i vzhľadom na svoju pôvodnú prírodnú zeleň, ktorá sa v lokalite nachádza v hojnom počte. Chodníky v lokalite nie sú jasne vyznačené. Jediným jasným komunikačným ťahom je smerovanie od brány k zvonici.

Spojnice zvoníc oboch cintorínov tvorí s Novým zámkom a Kalváriou triangel, ktorý do svojej náruče v pohľade prijíma celé historické jadro s dominujúcim Starým zámkom a Kostolom sv. Kataríny. Takýto pohľad z cintorínov bol v minulosti.

Zadný katolícky cintorína na Zvonovom vršku

Zadný cintorín je najmladšia časť areálu Zvonového vrška. Nachádza sa za cestou od predného cintorína, na mierne svažitom teréne odklonenom smerom na východ. Jeho vytýčená pomerne veľká plocha je obsadená riadkovo usporiadanými hrobovými miestami, v jeho severnej časti prevažne novšími náhrobníkmi. Južná časť, ktorá je podľa riedkeho obsadenia rozvoľnená, obsahuje niekoľko zaujímavých starších náhrobníkov, ale prevažne hrobové miesta bez možnosti identifikácie.

Obdobne ako Predný cintorín predstavuje typ prírodného cintorína, ktorý v priebehu 20. storočia nadobudol vo svojej severnej časti mestskú riadkovú formu, avšak bez úprav komunikácií a alejovej zelene.

Zdroj:

Cintoríny v kontexte kultúrneho dedičstva, Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25.-26. decembra 2009 v Banskej Štiavnici., zostavila: Gressnerová, Laura, STU, Bratislava 2010, 172 str. ISBN 978-80-227-3350-2.

Lalková, J. a kolektív: NEKROPOLNÁ ARCHITEKTÚRA metodika výskumu, hodnotenie a zásady prezentácie kultúrno-historických hodnôt nekropolnej architektúry, Bratislava, STU 2012, ISBN 978-80-227-3748-7.

Kresby: Ing. arch. Anna Kokošková

Zostavila: Ing. arch. Laura Gressnerová, PhD.

Viac informácií: www.ies.stuba.sk/erasmus_meia_euc

CINTORÍNY NA ZVONOVOM VRŠKU

Mesto Banská Štiavnica a technické pamiatky v jeho okolí zapísané v roku 1993 na Listinu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO poskytuje inšpiráciu históriou, prírodou, architektúrou, kultúrou, umením a baníctvom. Mesto je známe tým, že má dvanásť cintorínov, ktoré majú svoju vlastnú zaujímavú históriu a odlišnosti. Sú dokladom spolužitia obyvateľov mesta, ktorí tu žili, tvorili, podieľali sa na jeho rozvoji a ktorých osud bol spätý s týmto mestom.

O PROJEKTOCH

Slovenská technická univerzita v Bratislave (STU), Útvar medzinárodných vzťahov STU, bola v rokoch 2011 – 2014 koordinátorom a riešiteľom medzinárodného projektu EÚ „Multilaterálne vzdelávanie a interdisciplinárny prístup v európskom kontexte – kultúrne, prírodné a technické pamiatky (MEIA-EUC)“, na ktorom spolupracovali Fakulta architektúry STU a Stavebná fakulta STU.

Partnermi projektu boli univerzity:

Budapesti Corvinus Egyetem, Maďarsko,
Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Poľsko,
Univerza v Ljubljani, Slovinsko,
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Maďarsko,
Technická univerzita vo Zvolene, Slovensko,
Freie Universität Berlin, Nemecko.

Projekt bol realizovaný s finančnou podporou Európskeho spoločenstva v rámci Programu celoživotné vzdelávanie, podprogram ERASMUS Intenzívne programy.

Jednou z tém medzinárodných workshopov (2012 a 2014), ktorých sa zúčastnili študenti a pedagógovia z uvedených univerzít, bola i ochrana a rehabilitácia historických cintorínov ako súčasť európskeho kultúrneho dedičstva, prezentovaného na príklade historického mesta Banská Štiavnica.

V prípade Banskej Štiavnice sú to predovšetkým cintoríny v lokalite na Zvonovom vršku (dva katolícke a jeden evanjelický), ktoré sú súčasťou mestskej pamiatkovej rezervácie, spojnicou (vdďaka svojej polohy), medzi historickou a novodobou zástavbou.

V rokoch 2008 až 2010 realizovala Fakulta architektúry STU projekty podporované z grantov Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky: Vedeckej grantovej agentúry (VEGA) „Metodika výskumu, hodnotenie a zásady prezentácie kultúrno-historických hodnôt nekropolnej architektúry“ a Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry (KEGA) „Historické cintoríny v kontexte kultúrneho dedičstva, ich ochrana a rehabilitácie na príklade cintorínov na Zvonovom vršku v Banskej Štiavnici“. Na projekte spolupracovala Stavebná fakulta STU, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Útvar medzinárodných vzťahov STU a Mestský úrad Banská Štiavnica. Výsledkom je komplexne dopracovaná metodika pre hodnotenie a výskum cintorínov, návrh na riešenie spôsobu ochrany a zachovania pamätihodností nekropolnej architektúry a prehĺbenie poznania, zdokumentovania a prezentácii multikultúrnych vzťahov a spolužitia rozdielnych konfesií a národností, vyjadrené v monografii: Lalková, J. a kolektív: NEKROPOLNÁ ARCHITEKTÚRA metodika výskumu, hodnotenie a zásady prezentácie kultúrno-historických hodnôt nekropolnej architektúry, Bratislava, STU 2012, ISBN 978-80-227-3748-7.

História cintorínov na Zvonovom vršku do začiatku výskumu v roku 2008 bola dnešnej generácii takmer úplne neznáma. Údaje o lokalite nie sú podchytené ani v pomerne bohatých literárnych zdrojoch o Banskej Štiavnici a jej pamiatkach. Zvonový vršok po rozhodnutí v 70. rokoch 20. storočia realizovať dopravný obchvat mesta, vedúci práve územím cintorínov, bol určený na likvidáciu. Tento necitlivý zásah do krajiny rozdeľujúci mesto v polohe cintorínov a tabakovej továrne nadjazdom bol na základe moratória ochrancov pamiatok zastavený. Činnosť cintorínov sa však už neobnovila. Cintoríny boli ponechané svojmu vlastnému osudu. Mimo pozostalých, ktorí si ošetrovali hroby svojich pochovaných, boli cintoríny ponechané na prírodu, ktorá svojou náletovou zeleňou takmer pohltila pohrebisko. Cintoríny sa stali zdrojom pre zlodejov, ktorí náhrobníky oberali od cenných častí, ale i neprispôsobivých občanov, ktorí si s krásnej klasicistickej zvonice na katolíckom cintoríne urobili útočisko a nakoniec ju i vypálili. Podobný osud nezasiahol druhú zo zvoníc, ktorú pravdepodobne zachránilo oplotenie. Neochránilo ju to však pred stratou historického zvonu. Odľahlosť lokality a malá aktivita v území umožnila i ďalšiu devastáciu pred bránami cintorína, kde vznikla divoká skládka stavebného odpadu. Napriek týmto skutočnostiam si cintoríny zachovali svoju neopakovateľnú atmosféru, svojho „génia loci“. Prekrásne krajinné prostredie, dramatický terén i výhľad na všetky urbanistické dominanty mesta hovorí o dobrom výbere miesta, ktoré si z úcty k svojim blízkym Štiavničania vybrali za miesto posledného odpočinku.

Z HISTÓRIE CINTORÍNOV

Na základe výskumov uskutočnených v rokoch 2008 až 2010 môžeme zaradiť areál cintorínov Zvonový vršok do súvislosti s činnosťou pôvodne stredovekého Kostola sv. Alžbety, ktorý sa nachádzal v polohe pri ceste do Sv. Antona v južnej údolnej časti mesta. Odôvodnene sa môžeme domnievať, že v jeho bezprostrednom okolí sa podľa dobových zvyklostí nachádzal i cintorín pre túto mestskú časť. Vzhľadom na bezprostredné turecké nebezpečenstvo, po obsadení Levíc a Šiah v roku 1552, sa Štiavničania rozhodli z najohrozenejšej prístupovej komunikácie mesto opevniť i za cenu likvidácie Kostola sv. Alžbety, a to prestavbou jeho lode na mestskú bránu. Z kostola sa zachovalo iba presbytérium – dnešná kaplnka. V súvislosti s prestavbou bol likvidovaný i pôvodný cintorín. Jeho stredovekú existenciu a to, či sa pri kaplnke naďalej pochovávalo, by mohol potvrdiť iba archeologický výskum. Vzhľadom na novodobú zástavbu a rozšírenie cesty z 2. polovice 20. storočia, ktorá kaplnku obstavala, je však archeologický výskum ťažko realizovateľný a je zrejmé, že zástavba likvidovala všetky nálezové skutočnosti.

Miestom na pochovávanie v dolnej časti mesta po likvidácii cintorína pri kostole sa stal Zvonový vršok pôvodne nazvaný Katzenhübel. Potvrdením tejto lokality ako cintorína je však až katastrálna mapa Banskej Štiavnice z roku 1858, ktorú možno považovať za jeden z exaktných materiálov. V parcelnom protokole 10 sa uvádza i zvonica v dnešnom katolíckom Prednom cintoríne, kde už jednoznačne ide o funkčný cintorín. Z uvedeného materiálu vyplýva, že už v priebehu 1. polovice 19. storočia existovali cintoríny na Katzenhübli – katolícke i evanjelický, v podstate s dnešnou výmerou.

Rímskokatolícky Predný cintorín na Zvonovom vršku

Výmera cintorína označovaného ako katolícky Predný sa od založenia v podstate nemenila. Z archívnych údajov vyplýva, že na cintoríne sa pôvodne nachádzala márnica, z čoho sa dá usudzovať, že cintorín súvisel s činnosťou nemocnice pri Kaplnke sv. Alžbety. Na základe nariadení o zákaze pochovávať pri kostole, ale i zvýšenej urbanizácii mesta sa tak, ako bolo zvykom, cintoríny presúvali na nevyužité a neobrábateľné plochy. Najbližšie ku kaplnke bol takouto na západ orientovaný svah – privrátený k mestu, označený ako lúka, teda bez výrazných lesných porastov, ktorý poskytoval bezproblémové využitie na tento účel. Prístup z hlavnej komunikácie bol cez hlbokú roklinu, ktorá je dodnes využitá ako skratka k športoviskám i k novej zástavbe. Podľa ústnych informácií tadiaľto prechádzali i smútočné sprievody za rakvou. Dá sa predpokladať, že vzhľadom na náročnosť terénu prebiehalo zahusťovanie cintorína zdola nahor, kde sa nachádza i prvá vstupná bránka. Smerom do rokliny je orientovaná i ďalšia bránka takmer v strede cintorína. Podľa cintorínskych zvyklostí je koniec parcely vybavený väčšou vstupnou bránou, vedúcou pôvodne mimo intravilán k poľným cestám. Tá dnes slúži ako hlavný vstup vzhľadom na jestvujúci dopravný systém za cintorínom.

Cintorín je rozdelený výraznou komunikáciou na pravú a ľavú stranu s terénnymi kamennými stupňami a na hornú a dolnú časť horizontálnou komunikáciou pri prvej spodnej bráne. Ostatné komunikácie sú bez povrchových úprav. Lokalita je zatrávnená hustou listnatou a ihličnatou zeleňou na pravej strane cintorína a ojedinelými solitérmi. Typy náhrobníkov sú rôznorodé – od najjednoduchších drevených krížov, cez celú škálu kovových krížov typickej miestnej produkcie až po výtvarne náročné sochárske diela i kamenné náhrobné dosky a hrobky. Často vyskytujúci sa je symbol anjela realizovaný v rôznych materiáloch (kov, kameň, drevo).

Dominantou celého Zvonového vršku je klasicistická murovaná zvonica na temene svahu. Jej havarijný stav a pamiatkové hodnoty vyžadujú neodkladnú pamiatkovú obnovu. Zvonica je postavená z tehlového materiálu, miestami s kamennými blokmi, nižšia prízemná časť má exteriér upravený plochou omietkovou bosážou, interiérom tvorí sieň s oblúkovito zaklenutými otvormi vo všetkých štyroch obvodových stenách, otvor vo východnom priečelí má veľkosť vstupného otvoru. Poschodie zvonice tvorí jediný priestor pre zvon, ktorý už nie je, ostalo po ňom torzo nosnej drevenej stolice, ktorá je v dôsledku vandalských zásahov poškodená.